

(Voorpublicatie)

Peter Burghouts

IK LIG ER NIET WAKKER VAN . . .

A.V.O.-leraren uit het Lager Beroepsonderwijs over Onderwijsvernieuwing

onder eindredactie van

Gerard Akerboom en Peter Burghouts

Een dezer dagen verschijnt in eigen beheer een nieuw VON-boek, gemaakt door een werkgroep uit de VON, de WAR. Het boek heeft als titel: IK LIG ER NIET WAKKER VAN . . . A.V.O.-leraren uit het Lager Beroepsonderwijs over onderwijsvernieuwing.

Uit de vijf hoofdstukken van dit boek hebben we 6-7 pagina's geselecteerd voor Moer-lezers. Het boek gaat over de onderwijsvernieuwing die volgens de WAR noodzakelijke voorwaarde is voor ander, vollediger moedertaalonderwijs. Dat onderwijs bestaat nog nauwelijks in herkenbare vormen. Het wordt ook door allerlei omstandigheden en door personen tegengewerkt.

Hoe dat komt, hoe je toch iets kunt bereiken, op die vragen heeft de WAR een antwoord willen geven in: IK LIG ER NIET WAKKER VAN . . .

Dus een handboek voor onderwijsvernieuwing? Gelukkig niet, maar wel een boek over de praktijk van onderwijsvernieuwen. Zes A.V.O.-leraren uit het L.B.O. discussiëren en praten met de WAR over de spanningen in hun onderwijs en de ideeën over fundamentele onderwijsverandering. De reacties, de beschouwingen over en weer, vormen de inhoud van dit boek.

Toch een onmisbaar boekje, omdat het vanuit de praktijk de problemen van onderwijsvernieuwing aangeeft en laat zien hoe je toch kunt veranderen, zonder gek te worden.

Nadere gegevens over prijs en wijze van bestellen vindt U in de VON-info, opgenomen in dit Moer-nummer.

EEN VON-BOEK

Het nieuwe VON-boek is gemaakt door de WAR, een werkgroep uit de VON (Vereniging voor Onderwijs in het Nederlands). De VON is een vereniging van leraren in de moedertaal. En volgens de VON is iedere docent die Nederlands als voertaal gebruikt, leraar moedertaal: hij hanteert Nederlands en vraagt minstens van zijn leerlingen, dat ze de taal voor zijn vak zó gebruiken, dat hij begrijpt, wat ze bedoelen.

Een leraar wiskunde, of elektrotechniek of geschiedenis, is daarom in de visie van de VON ook moedertaaldocent. De leraar en zijn leerlingen spreken, schrijven, lezen en luisteren in het Nederlands over en naar een bepaalde vakstof. Daardoor ontwikkelen ze hun denk- en voorstellingswereld en - dat gaat ermee samen - de voertaal waarin ze dat doen.

De leerling moet natuurlijk wel de kans krijgen zijn eigen denk- en voorstellingswereld te

ontwikkelen. De school van nú geeft die kans aan het moedertaalonderwijs niet in voldoende mate. Daarvoor zou de school fundamenteel moeten veranderen.

Als we ons in dit boek met die gewenste fundamentele verandering bezighouden, houden we ons bezig met de basisvoorwaarde voor moedertaalonderwijs in al zijn aspecten.

En dat is een VON-gedachte.

WAT WILLEN WE?

We willen vooral weten, hoe leraren reageren op de veranderingen in het onderwijs. Dan bedoelen we niet de veranderingen in programma's (invoering van nieuwe vakken, de nieuwe aanpak bij het vreemde-talen-onderwijs en wiskunde, centraal schriftelijke toetsen) of veranderingen in het onderwijssysteem (het vierjarig worden van het L.B.O., de veralgemening van de technische vakken in het L.B.O. of de gelijkschakeling van urentabellen). Vooral interesseert ons, hoe leraren reageren op nieuwe en kritische ideeën over de gang van zaken in de school, hier in enkele kernwoorden aangeduid:

- ouders en leerlingen inspraak geven in programma en schoolorganisatie,
- de school van nu is dood,
- leren in vrijheid,
- leerlingen mondig maken.

We denken, dat verwezenlijking van de ideeën achter deze kreten echt moedertaalonderwijs mogelijk zal maken. Het onderwijs van nu is teveel een systeem op zichzelf, dat weinig rekening houdt met maatschappelijke stromingen en dat vooral een instituut van kennis-overdracht is geworden. De school waardeert daarbij alleen een bepaald soort kennis: de vakwetenschappelijke kennis en aftreksels daarvan. De school bekommert zich er niet om, dat veel leerlingen met die kennis heel weinig kunnen doen. Intuïtieve en op ervaring berustende kennis telt niet mee. De school is niet gericht op wat leerlingen willen. Alleen een soort vakwetenschappelijk moedertaalonderwijs is op school mogelijk.

Onderwijs dient echter de ontwikkeling van mensen te bevorderen, dient kennis zó aan te brengen, dat je ze gebruikt om je inzicht in maatschappelijke verschijnselen te verdiepen. De school zou mensen óók moeten leren denken over zaken als ongelijkheid, over bijvoorbeeld de ongelijkheid in waardering van wat hard werkende mensen presteren, de school zou moeten leiden tot zelfbewustzijn, zou maatschappelijke verschijnselen moeten leren onderzoeken, beschrijven, aan de kaak stellen. De school zou leerlingen óók moeten leren in actie te komen. Als dat onderwijs werkelijkheid is geworden, dan kun je ook pas echt moedertaalonderwijs geven.

(Zes L.B.O.-leraren geven hun visie op spanningen in het onderwijs. Eén van hen, Dirk-Jan de Jager, over zijn school, een L.E.A.O.).

KEIHARD WERKEN

Er moet keihard gewerkt worden bij ons. Ik vind het nadeel daarvan, dat de mensen die het nivo niet halen nergens naartoe kunnen. Niet naar de technische, niet naar de huishoudschool. Dat was vroeger met het L.A.V.O. (Lager Algemeen Vormend Onderwijs) nog erger. (Zes jaar geleden was dit nog een L.A.V.O.-school). Dat had geen enkel perspectief.

Met de L.E.A.O. heb je wél doorstromingsmogelijkheden, althans voor meisjes, waarvan er velen naar het Middelbaar Beroepsonderwijs, de kinderverzorging of het I.N.A.S. gaan. Voor jongens is het heel wat moeilijker.

ONGELIJKE KANSSEN

Als een leerling op de L.E.A.O. terechtkomt is het vaak een kwestie van negatieve selectie. Je bent niet geschikt voor de M.A.V.O., dus . . . naar een technische school moet je eigenlijk ook maar niet gaan en de huishoudschool, de spinazie-akademie, is eigenlijk ook niks, nou ga dan maar naar de L.E.A.O., dan leer je nog iets voor kantoor of zo.

Ik geloof niet dat ze over het algemeen zo erg gemotiveerd zijn. Ik denk dat de sociaal wat lagere milieus - wat een ontzettend eng woord, maar goed, zo heet dat gewoon - dat die iets meer vertegenwoordigd zijn. Zoals overal bij het beroepsonderwijs. Gelijke kansen zijn er niet en die komen er natuurlijk ook nooit. Je kunt er wel wát aan doen, maar een ideale situatie zal je nooit krijgen.

SELEKTIE

Zuiver theoretisch ingestelde leerlingen die selekteren zichzelf uit. Die gaan de theorie-kant uit op ons advies en als ze dat zelf willen. Dat zijn de mensen die doorgaan naar de M.A.V.O., de M.E.A.O., of de Middelbare Detailhandelschool. Zij krijgen een aantal theoretisch gerichte vakken ekstra. De mensen die de praktische kant uitgaan hebben kantoor- of winkelpraktijk als vak.

Soms knappen er kinderen onderweg af: die komen helemaal overspannen thuis. Dat is natuurlijk helemaal een kwalijke zaak: zitten vier maanden voor de eindstreep en . . . die komen niet meer op school, zijn volledig afgeknapt. Ze gingen er gewoon kapot aan, ze hadden zulke slechte cijfers voor een bepaald vak.

Ze worden ook zo opgezweept. We hebben nou schoolonderzoeken, evenals op de M.A.V.O. De bedoeling is dat daardoor de eksamendruk wat afneemt doordat je het examen over een jaar verspreidt. Nou, mijn indruk is dat die spanning drie keer zo groot is geworden, en dat die groter wordt naarmate je meer schoolonderzoeken plant. Deze kinderen kunnen daar niet tegen. Ze moeten ook veel doen vind ik: werkstukken maken, boeken lezen, enz.

Uit hoofdstuk II: *Tussen de regels door.*

(In dit hoofdstuk wordt, uitgaande van de interviews, bekeken wat de leerkrachten in hun konkrete werksituatie nu ervaren, en wat enkelen meegemaakt hebben wanneer zij die situatie wilden veranderen. Door overeenkomsten en verschillen in die ervaringen aan te wijzen, door wat dieper in te gaan op wat er wordt gezegd, wordt geprobeerd de situatie te verhelderen waarin zoveel leerkrachten en - niet te vergeten - leerlingen zich bevinden).

LEERLINGEN

We starten vanuit een wellicht wat onverwachte hoek:

Arie Groen:

‘(. . .) ik besef dat onze leerlingen diploma-jagers zijn. En van huis uit wordt dat gestimu-

leerd (. . .). Het gaat helaas om het diploma, niet om de inhoud. Dat wil ook zeggen dat het echte studeren er niet bij is op school.'

Deze leerkracht spreekt hier zijn vermoeden uit, dat bij een eventuele poging om het leren voor de leerlingen zinvol te maken, het *juist* de leerlingen kunnen zijn die zich ertegen verzetten. Hoewel Arie liever de leerlingen zou willen leren een krant te lezen, in plaats van 'alleen maar voor het papiertje te werken', beseft hij dat een zo grondig ingestampte houding tegenover wat 'school' en wat 'leren' moet zijn, niet zomaar doorbroken kan worden. Ook Janet Grossenbag vindt op haar weg de leerlingen, wanneer zij het leren een andere inhoud wil geven. Maar op een andere manier.

Eerst iets over haar standpunt met betrekking tot het lesgeven. Ze probeert bij de behandeling van onderwerpen (op, bijvoorbeeld, aardrijkskundig of geschiedkundig terrein) uit te gaan van de ervaringswereld van de leerlingen. Ze zegt: 'Hoe krijg ik ze anders gemootiveerd, als ik ze niet uitleg wat ze er zelf mee te maken hebben, hè?'

Een manier om aan te sluiten bij de leerlingen gaat als volgt:

'Als ik begin met een onderwerp vraag ik ze eerst op te schrijven wat ze er al van weten. Meestal doen ze dat met hun tweeën, en dan kijk ik wat ze hebben opgeschreven. Dat inventariseer ik, daar komt een klasgesprek over en een verslag daarvan komt weer in de klapper. (. . .). Dan krijgen ze van mij, na dat klasgesprek, een stukje tekst, dat aansluit bij wat ze al wisten, met vragen en daarbij verwijzingen naar naslagwerken. In die naslagwerken gaan ze zoeken naar de antwoorden op die vragen.'

Wat is nu een van haar grootste problemen om te kunnen werken zoals zij dat zou willen? 'Maar als ik vraag: 'Wat willen jullie, wat zullen we behandelen?' dan kijken ze je met grote ogen aan, en er komt nooit wat uit. De ellende is dat we daar in het onderwijs nooit wat aan gedaan hebben. Het kringetje is dan weer rond: 'Zie je wel, ze weten niks!' Nou, dat is natuurlijk niet waar (. . .). Ik zou bij God niet weten hoe ik ze vragend moet krijgen. Ze zijn lang geleden vraagdood gemaakt.'

Uit hoofdstuk III: *Wat wil je met het onderwijs bereiken, en hoe?*

Het is erg belangrijk te weten vanuit welke hoek een leraar tegen zijn onderwijs aankijkt. Vanuit die visie probeert hij immers vorm te geven aan zijn onderwijs; bepaalt hij ook de richting die het onderwijs volgens hem uit zou moeten gaan. Om die visie te leren kennen hebben wij gekozen voor een tweede, nu konfronterend interview met de zes A.V.O.-leraren. Wij hebben geprobeerd de leraren uit te dagen hun ideeën over het onderwijs tegenover de onze te zetten.

DE KRITICI VAN HET ONDERWIJS HEBBEN MISSCHIEN WEL EEN BEETJE GELIJK

Laten we eens gaan luisteren naar wat twee andere geïnterviewden zeiden op onze vragen. Twee mannen dit keer.

De ene, Arie Groen, een leraar Lagere Detailhandel- en Middelbare Detailhandelschool (L.D.S./M.D.S.), hecht veel waarde aan het cultuurpatroon van de middenklasse. Hijzelf is uit de werkende klasse voortgekomen en heeft zich 'opgewerkt naar het nivo van de middenklasse'. Het milieu, waaruit hij is voortgekomen is ook dat van de meeste leerlingen, maar hij is het ontgroeid: hij heeft er weinig affiniteit mee. 'Waar die mensen mee bezig zijn, interesseert me hoegenaamd niets meer. Aan wat ik zelf verworven heb, beleef ik het nodige plezier. Ik ben als mens een beetje rijker geworden en probeer er mijn leerlingen er het een en ander van mee te geven'.

Als de interviewer dan opmerkt, dat het toch wel heel moeilijk is onderwijs te geven, dat uitgaat van de denkwereld van de arbeiders, als je je voor deze denkwereld niet interesseert, antwoordt Arie, dat hij het erg moeilijk vindt van hun situatie uit te gaan. 'Die jongens krijgen van thuis uit te horen, dat ze goede cijfers moeten halen, dat ze over moeten zien te gaan en als het even kan, verder moeten studeren (. . .).

In hun denkwereld blijft alles dicht bij huis; ze blijven steken in het konkrete geval, de grote lijn is er niet. Een onderwerp wordt met een paar kreten afgedaan. 'Het volk is zo rechts als de kolere,' zei Freek de Jonge al. De verhouding man-vrouw, vader-moeder-kind is bijvoorbeeld ouderwets, het vaste patroon. Als de leerlingen van de M.D.S. verkering hebben, brengen ze een heel leuk opgemaakt vrouwtje naar school, een poppetje, een schoon dekscherm, maar met die meisjes praten is er niet bij'.

Hij zegt dat het van de ene kant zijn taak is deze jongens een klein beetje te verheffen, ze een klein beetje genuanceerd te laten denken, maar van de andere kant weigert hij ze van hun milieu te verwijderen, iets wat met hemzelf wel is gebeurd. Hoe het dan wel moet, weet hij niet.

Hij vindt toch ook, dat de leerlingen in redelijk Nederlands een brief op papier moeten kunnen zetten en dat ze begripmatig en niet alleen met voorbeelden te werk moeten gaan. Dat is de ene kant en aan de andere kant stelt hij, dat hij probeert te werken naar lessen die de leerlingen zelf vullen, waarin ze zelf bezig zijn met taal, in taal, met kritisch te zijn. Ze zijn dan wel 18-19 jaar; een enkele keer lukt het soms, als ze 16-17 zijn.

In het algemeen vindt hij het wel erg moeilijk. 'Je moet voorzichtig zijn met te proberen in je eentje de leerlingen een democratische instelling bij te brengen. De leerlingen zelf bonjournen je er uit'.

Ook ziet deze docent geen taak voor de school iets te doen aan ongelijke kansen. Daarvoor werkt de school niet fundamenteel genoeg. '(De school) is niet ingericht voor het gewone volk, maar voor een vrijheidslievende elite. Bovendien wordt die ongelijkheid geaksepteerd door de mensen uit de lagere milieus'.

Hij is het wel eens met onze kritiek, dat studeren tezeer met een goede financiële toekomst is verbonden, maar zegt hij: 'Er is een tendens om de ene mens meer te bewonderen dan de andere bijvoorbeeld om zijn wijsheid. Die man mag ook best beter gehonoreerd worden, maar het moet wel gepast zijn'.

Uit hoofdstuk IV: *Waarom veranderen zo moeilijk is.*

Eén van ons legde op de konferentie uit waarom veranderen op school zo moeilijk is. 'Kijk,' zei hij; 'leraren zijn praktische mensen; ze hebben hun werk en willen in dat werk bevestigd worden: ze willen een 'ja' horen op de vraag: doe ik het nu goed? Als ze dat 'ja' krijgen, komt dat van leerlingen, kollega's en ouders, vanuit de werk-situatie dus.

Meestal willen die leerlingen, kollega's en ouders geen onderwijs dat mensen kritisch, mondig en weerbaar maakt. Ze willen onderwijs dat garantie biedt voor een baan. De leerlingen moeten leren om in de maatschappij iets te kunnen presteren. Kritisch onderwijs vermindert de kans op een baan volgens veel ouders, want leerlingen worden daardoor brutaal; ze aanvaarden gezagsregels niet als vanzelfsprekend. Dus blijft het onderwijs traditioneel.'

Arie Groen vertelde van een leerkracht die anders wilde, die vanuit maatschappij-kritische opvattingen geen leiding wilde geven in zijn klas; de leerlingen hebben hem de school uitgepest. Een extreem voorbeeld, dat bewijst dat een leraar moet doen, wat leerlingen (en hun ouders) en kollega's willen.

Een leraar kan in eerste instantie geen rekening houden met de kritiek van bepaalde groeperingen op de school. Maar van de andere kant beseft hij ook, dat die kritiek haar ontstaan vindt in de gang van zaken juist in die school. Hij erkent zelfs de geldigheid van die kritiek, maar hij kan niet bij elkaar brengen de behoefte aan waardering en rust op de school zelf en het inzicht, dat het fout zit in het onderwijs. Om te kunnen leven kiest hij voor die waardering en rust.

En dus zou er niets in het onderwijs veranderen, als niet de maatschappij zelf in beweging was en daarmee ook: ouders, leerlingen en leraren.

DE ONRUST ZIT AL IN DE SCHOOL

Op alle scholen die deelnamen aan ons onderzoek, bestaat een spanning tussen enerzijds aanpassing aan de eisen die traditioneel aan een docent gesteld worden en anderzijds de wil rekening te houden met de kritiek van maatschappelijke groeperingen dat het onderwijs niet deugt.

De reactie op deze spanning verschilt echter van school tot school. Er zijn scholen waar niet over die maatschappelijke kritiek gesproken kan worden. Andere scholen daarentegen hebben die kritiek voor een deel al verwerkt in hun programma's.

Janet Grossenbag vertelde dat op haar school de lessen opgeschort werden vanwege een leerlingenstaking voor Vietnam. De school ging achter de leerlingen staan. Maar elders, in dezelfde stad, werden leerlingen om die staking van school getrapt.

Arie Groen zou best dat onderwijs willen, maar er is geen enkele kans dat het er komt: 'De leerlingen gaan met plezier naar school. Ze laten zich gewoon met plezier koeien. Misschien is dat ook gemakkelijker, omdat er door de school veel gedaan wordt voor de leerlingen, vooral voor de geblutsten. Die houden we bezig. We mogen ze desnoods van hun ouders op de zodemieter slaan, als ze maar leren'.

Bij Dirk-Jan de Jager is iedereen blij met de discipline die op school heerst. Sterker, door die discipline ontstaat werkelijke interesse, zegt hij.

Hier hebben we dus twee scholen die de onrust welke toch wel door de twee leraren wordt bespeurd, gewoon ontkennen; er mag en kan niet eens over gesproken worden; er is één uit het verleden stammend beeld van orde en discipline, dat door de meeste leraren, leerlingen en hun ouders wordt geaccepteerd, en waarover verder geen discussie mogelijk is. Uit hoofdstuk V: *Regels om te overleven*.

(In dit hoofdstuk geven we regels en tips voor leraren die hun onderwijs willen veranderen of er al mee bezig zijn).

Drie leerkrachten (Nederlands, maatschappijleer en handenarbeid) willen bij hun onderwijs meer uitgaan van de situatie waarin de leerlingen leven. Ze hebben het plan om in projecten, thema's, die ze in overleg met de leerlingen vastgesteld hebben, uit te werken. Daarbij willen ze proberen om vakinhoudelijke aspecten als bijvoorbeeld: spelling, stellen, spreken en luisteren; kennis van de sociale wetgeving en het politieke partijen-systeem; papier- en houttechnieken, in de projecten vulling te geven. Getracht zal worden om de leerlingen, waar het gaat om de vaststelling van konkrete onderwerpen, leer- en verwerkingsactiviteiten zoveel mogelijk verantwoordelijkheid en zelfstandigheid te geven.

WAT VOOR SOORT PROBLEMEN KUNNEN ER MET DE DIREKT BIJ DE SCHOOL BETROKKE-NEN ONTSTAAN?

Ten eerste. De leerkrachten moeten het *samen* eens worden over wat ze precies willen, hoe ver ze willen gaan bij het geven van verantwoordelijkheid aan de leerlingen, hoe de organisatie moet verlopen, etc. Ze moeten erg veel tijd en energie opbrengen om hun plannen te realiseren; meestal in de vrije tijd, naast het gewone werk eraan werken. Ze moeten een 'strategie' ontwikkelen hoe ze hun doel willen bereiken. Beschikken ze wel over genoeg kennis en middelen om dit soort veranderingsprocessen te kunnen starten?

Ten tweede. De medeleerkrachten en de direktie. Vaak zal het niet in dank afgenomen worden als er een paar 'uitslovers' proberen iets te veranderen. Voor de kollega's is het bedreigend als anderen iets nieuws gaan proberen. Dat nieuwe impliceert vrijwel altijd andere (tegenstrijdige) waarden en ander (rol-)gedrag. Het er zich tegen afzetten of negeren is vaak het gevolg. Dat terwijl de 'veranderaars' best wat (heel veel!) steun kunnen gebruiken. De medeleerkrachten zullen zich gaan afvragen wat het effect is op de leerlingen als zij voor een gedeelte op andere wijze les krijgen. Zullen ze niet veel lastiger worden? Hoe moet er inhoudelijk aangesloten worden bij wat de leerlingen geleerd hebben? Wordt er nog wel aan de eksen-eisen voldaan?

- Wanneer het duidelijk is dat deze problemen gaan spelen, dan is het raadzaam om eerst te proberen om aan de kollega's het *hoe* en *waarom* van de plannen duidelijk te maken. (Het mooiste zou zijn ze op de een of andere manier bij het plan te betrekken).

Ten derde. De leerlingen zelf. De groep waar het allemaal om draait. Het is goed voorstelbaar dat als ze plompverloren gekonfronteerd worden met een stuk 'zelfstandigheid' of 'vrijheid' ze totaal niet weten wat ze daarmee moeten aanvangen. Dan kan het werk - ronduit gezegd - ontaarden in een grote puinhoop! Nadat ze zoveel jaar verteld is wat ze moeten doen, valt te verwachten dat leerlingen die plotselinge vrijheid niet aankunnen. Of, ze geloven gewoon niet in inspraak, gaan ervan uit dat het om allerlei moeilijkheden te voorkomen, beter is dat er gewoon gezegd wordt wat ze moeten doen. Het zou kunnen blijken dat er, bij de behandeling van bepaalde onderwerpen, flinke vooroordelen leven, hetgeen de leerkrachten dermate frustreert dat ze niet weten hoe door te gaan.

EN TENSLOTTE: PRAKTISCHE RICHTLIJNEN, ZOALS DEZE

- ga samenwerken met anderen (andere scholen) vooral als het om een wat grotere verandering gaat
- probeer er voor te zorgen dat er voldoende tijd, geld en ruimte is om lekker te kunnen werken: het vernieuwen mag je niet slopen
- geef de moed niet te gauw op
- vraag advies aan anderen, het kan voorkomen dat er enorm veel tijd en energie besteed wordt aan het vinden van een oplossing terwijl die door anderen al bedacht was.